

האם יש חיוב להתאבל במקום שאין צער?

מאת: יצחק אברהם טברסקי

א. הקדמה

למאמר זה¹ יש שתי מגמות:

א'- בירור הלכתי בשאלה האם יש חיוב לנהוג אבילות במצב שאין האבל מצטער על פטירת קרובו,² שאלה שכנראה נעשתה יותר נחוצה בזמנינו. האם חייבים ע"פ הלכה לנהוג דיני אבילות בעד הורים [או קרובים אחרים] אלו, אף שיגרום לו הרבה צער ונזק נפשי עמוק? ובכלל, האם יש חיוב לנהוג אבילות אם האבל מרגיש שאין כאן עצב וקשה לו נפשית לנהוג אבילות על הנפטר שפגע בו בחייו. כבר דנו בשאלה זו בשו"ת במראה הבזק³ ופסקו שאין חיוב משום שאין חיוב אבילות במקום שאין צער כלל על הנפטר (ולא רק במקרה של רשעות כמו בדוגמא שבו דנו שם, כמו שמבואר למעיין היטב בדברי התשובה). ובאתי כאן ליסד ולחזק מסקנתם באופן עקרוני על פי דברי הגמרא והראשונים.

ב'- עיון יסודי בהגדרת חיוב אבילות והלכותיה.

נשתדל לענות על הראשונה מתוך עיסוק בשניה. ויהי רצון שדברי ימצאו חן בעיני האב הרחמן האמיתי.

¹ תודה רבה לחתני היקר, ר' אביהו שינפלד שליט"א, שעבר על המאמר ועזר לי בענייני לשון וניסוח. הטעויות והסרונות שנשארו הם, כמובן, אך ורק שלי.

² לדוגמא, המקרה המובא בשו"ת במראה הבזק (עיין בהע' הבא): אשה שהוריה התעללו בה ואין לה יחס עמהם.

³ שו"ת במראה הבזק ח"ז (סי' פג).

רב יצחק אברהם טברסקי היה רבי בכיר ויו"ר מחלקת התנ"ך בישיבת פריש במשך 14 שנה, עד שעלה ארצה לפני 16 שנה. במהלך שהותו בארה"ב, העביר שיעורים בישיבה אוניברסיטה, פרינסטון, קולומביה, מחנה מושבה ובקהילות ואוניברסיטאות רבות במשך למעלה משני עשורים לאלפי סטודנטים, רבנים ומורים. הוא חיבר "אמיתה של תורה" על חומש "ואמיתה של תורה 2" בעניין השנה התורני, www.realtorah.com ועשרות מאמרים שפורסמו בגמרא, הלכה, תנ"ך ומחשבה. כיום הוא מעביר שיעורים במכללת מברשת ירושלים ובנווה דניאל. יש לו יורה יורה וידין ידין משיבה אוניברסיטה.

ב. האם יש חיוב על האבל להצטער

שנינו במשנה במועד קטן (יט.):

הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמונה בטלו הימנו גזרת שלשים מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת רגלים מפסיקין ואינן עולין.⁴

הגאונים מנמקים חילוק זה, כפי שאנו מוצאים בספר הלכות פסוקות:

והילכתא שבת עולה ואינה מפסקת מאי טעמא ענג כתיב ביה. הרגלים מפסיקין ואינן עולין מאי טעמא שמחה כתיב בהו.

וכן בבה"ג (סימן כא - הלכות אבל):

והילכתא שבת עולה ואינה מפסקת, מאי טעמא, עונג כתיב בה. רגלים מפסיקין ואינן עולין, מאי טעמא, שמחה כתיב בהו.

וכן בשאילתות דרב אחאי [פרשת חיי שרה (שאלתא טו)]:

שבת עולה ואינה מפסקת מאי טעמא עונג הוא דכתי' ביה הרגלים מפסיקין ואינן עולין מאי טעמא שמחה הוא דכתי' בהו.

הסבר זה מבואר בהרחבה על ידי הראשונים, ביניהם השיטה לתלמידו של רבינו יחיאל מפריש למו"ק (שם):

ויש ליתן טעם למה שבת עולה ואינה מפסקת ורגלים להיפך. כי שבת אינו נקרא יום שמחה אלא יום עונג. שחייב אדם להתענג בעצמו, במאכל ובמשתה ובכסות... וכל זה מותר [לאבל] אלא שיהא אונן ודואב ולא ישמח בו. וגם זה הוא יכול לעשות בשבת. ולכן יש לה לעלות ואין לה להפסיק כיון שאין שמחה מפסיקתו. אבל רגלים הם ימי שמחה שחייב אדם לשמח לבו ולהסיר ממנו כל אנינות לב וכל דאגה מד' ושמחת בחגך. וכת' והיית אך שמח וכל זה הוא הפך האבל. ולכך יש לו להפסיק ואין לו לעלות.

לכאורה, כוונתו שאבילות ביסודה היא מצוה רגשית, עקרו להתעצב- ולכן יש סתירה בינה לבין שמחת יו"ט.⁵ אמנם קשה לפרש כן, מאחר שלכאורה אין כן שיטת הגמרא והראשונים.⁶ הגמרא אומרת בסוכה לענין קריאת שמע (כה.):

⁴ בעניין שבת ויו"ט לעניין אבילות, עיין בין היתר ברמב"ם הל' אבל (פ"י ה"א וה"ג) ובטור וב"י יו"ד (סי' שצ"ט, ת' ות"ב).

⁵ כשיטה הידועה של הגרי"ד סולוביצ'ק, עיין ברשימות שיעורים לסוכה (כה.) ד"ה לפום ריהטא ובהע' 5, ועוד.

וכל היכא דטריד הכי נמי דפטור אלא מעתה טבעה ספינתו בים דטריד הכי נמי דפטור וכי תימא הכי נמי והאמר רבי אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין שהרי נאמר בהן פאר הכא טריד טירדא דמצוה התם טריד טרדא דרשות.

רש"י (שם) מפרש⁷:

טירדא דרשות. שאף על פי שהוא חייב לנהוג אבילות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד מתו אינו חייב להצטער.

נראה מבואר שאין הצער מצוה, אלא תגובה טבעית. אין בעצב של האבל שום חיוב או קיום הלכתי. ואם כן, צריכים להבין את דברי השיטה לתלמידו של רבינו יחיאל מפריש (ודרכה את דברי הגאונים).

ג. הגדרת אבלים ואבילות

כדי לעמוד על כוונת נימוק זה של הגאונים וראשונים, יש לעיין ביסוד חשוב בעניין אבילות בכלל. כידוע, הגמרא לומדת הרבה דיני אבילות ממה שפירט הקב"ה ליחזקאל, כשצוה אותו לא להתנהג כאבל. בין היתר, הגמרא (מו"ק טו.) אומרת:

אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולא תעטה על שפם מכלל דכולי עלמא מיחייבי.

רש"י⁸ מפרש (שם):

... רמז לשונאיהם של ישראל שלא יהו סופדין ומתאבלין זה על זה מרוב מתים שיפלו מהם ולא יוכלו להתאבל עליהן ומתוך פורענות שיבא עליהם **בחייהם ישמח כל אחד ואחד במיתתו של חברו ולא יחול אבל עליו.**

כך גם בחידושי הר"ן⁹ (שם):

⁶ קושיא זו מובא כבר שם.

⁷ רש"י גם מפרש כן בכתובות (ו:). [וכדברי רש"י מבואר גם בשאר ראשונים]. ובאמת יסוד זה מובא כבר בשם רב האי גאון ברשב"א לברכות (יא.) וז"ל: אבל העוסק במצוה ולא טריד כגון כונס אלמנה או דטריד ולא במצוה כגון מי שטבעה ספינתו בים וכגון אבל חייב. ועיין בריטב"א לכתובות (שם) שכתב שאבל טריד טירדא דרשות לגמרי ואינו מחמת מצוה כלל.

⁸ רש"י כ"י. [כנראה שהוא פרש"י האמיתי, כמו שמוכח מההשוואה לציטוטים בהרבה ראשונים בהרבה מקומות במו"ק, ואכמ"ל.]

⁹ וכן פי' גם רבינו יהונתן מלוניל.

לא תעטה על שפם פי' וקרא בפורענותן של רשעים משתעי שלא יהו סופדין ומתאבלין זה על זה מרוב מתים שיהו בהם ולא יוכלו להתאבל עליהם ומרוב הפורענות הניתן עליהם בחייהם ישמחו כל א' וא' במיתתו של חברו ולא יקשור אבל עליו.

ובמיוחד חשוב לעניינינו לציין שכן הוא בשיטה לתלמידו של רבינו יחיאל מפריש (שם):

... רמז להם לישראל שלא יוכלו להתאבל אלו על אלו מרוב הפורענות שתבא על שונאיהם בחייהן וישמח כל אחד במיתתו של חברו ולא יקשר עליו אבל.

אם כן, מבואר בדברי הראשונים שאין חיוב להתאבל אלא במקום שיש צער על אבדון הנפטר. וזה מקור נאמן ליסודו של המהרש"ל בים של שלמה למסכת גיטין (פרק ב סימן ד):

... ומעשה בא לידי, באחד שהיה בקטט עם אשתו, והיה לו דעת ברור לגרשה, ובתוך אותו הקטט מתה, והוריתי לו שלא לישב ז' ימי אבילות, ושלא להתאבל עליה, והבאתי ראיה מדברי הרשב"ם, שפסק כך אפילו לענין ירושת הבעל שהוא דאורייתא, כגון לר' עקיבא ב' ד' וה' (ב"ק מ"ב ע"ב) ולרשב"ג ב' הכותב (כתובות פ"ו ע"ב) וכן הלכה, רק שרב פסק (שם) שהוא דרבנן והוי הפקעת ממון שלא כדון, אפילו הכי אמרינן כיון שנתן עיניו לגרשה חשבינן כאלו כבר גירשה, ונילף מיניה קל וחומר לענין אבילות, שהוא לכולי עלמא מדרבנן, דפטור מאבילות, ואף שכתבתי שליטא לדברי רשב"ם, היינו משום דס"ל דהלכה כרבנן, דסברי אליבא דר"י שיש לבעל פירות עד שעת נתינה, והיינו טעמא, מאחר שתקנו לו חכמים לזכות בפירות לא נפקעת אותו זכות עד שעת גירושין, דמנא לן להפקיע ממונו שלא כדון, שיכול לומר כל זמן שלא גירשתי הרי היא אשתי, וכל זכות שיש לי בה לא אמחל, בפרט מאחר שירושת הבעל דאורייתא, אבל מניין לנו לחייבו באבילות דרבנן, ועוד, מאחר דלר"ש דסבר כיון שנתן עיניו לגרשה שוב אין לו פירות, אם כן קל וחומר לענין אבילות, ונהי דחכמים חולקים, והלכה כוותיהו, מכל מקום הלכה כמיקל באבל (מו"ק י"ט ע"ב), אם כך הלכה כר"ש לענין אבילות, ועוד, איך יעלה על דעת האדם להאבילו מה שאין לבו אבל, ואין יום מר לפניו, ונהי דבאבל ממש לא חלקו רבותינו בין אוהב לשונא,¹⁰ הכא יש ויש לחלק, ועוד, התם אחר דאית ליה קורבא בגביה, אפילו הוא שונאו מכל מקום בשרו הוא ונכמרו רחמיו, ושייך ביה אבילות ומרירות הלב, אבל כהאי גוונא כולי עלמא מודו דחשיב ליה בלביה כאלו אזלה מיניה, ואין כאן אבילות ומרירות הלב.

¹⁰ חילוק זה אינו נוגע לעניינינו, וכמו שביארו היטב בשו"ת במראה הבזק (שם).

שיטת רבי יהודה הנשיא באיסור מלאכה בשבת ובמלאכת המשכן : כא

והנה תמהו העם על ככה, ושלחתי דברי לזקני ירושלים, וכתב לי זקן אחד וחכם מופלא שחכמי ירושלים הסכימו לקל וחומר שדנתי מדברי הרשב"ם:

אלא שמבואר ברש"י ובשאר הראשונים עוד יותר ממה שמפורש במהרש"ל. בראשונים מבואר שאף בקרובים ממש,¹¹ ואף במקום שיש אהבה ביניהם- אין חיוב אבילות במקום שאין צער ומרירות על אובדן! בנוסף לראשונים שהזכרנו, מצינו כסברא זו גם בדברי רבינו תם בהקשר אחר. האו"ז הל' אבילות (סי' תכה) מביא דבריו:

... אבל קטן בן שנה בן שנתים שנשתמד עם אמו ומת יש אומרים שמתאבל עליו... אבל ר"ת זצ"ל אומר שאין מתאבלין עליו... ועוד היה ר"ת נותן טעם ששמחים על מיתתו יותר מחייו כי אם היה חי סופו היה לעבוד ע"ז וללכת בדרכי העכו"ם...

הרי שלשיטת המהרש"ל יש בסיס גם בדברי ר"ת. וכן מצינו בדברי הרמב"ן בתורת האדם:¹²

נראה בעיני שלא מפני ספק של דבריהם הקלו בהם אלא מפני שכל ספק בן קיימא אין לבו של אדם דוה עליו ואין בו אנינות בלבו של אדם ולא מיקיים ביה ואחריתה כיום מר, הלכך אין מתאבלין עליו.

הרי מפורש גם בדברי הרמב"ן שאין אבילות כשאין מרירות. וכן מבואר מהצד השני בדברי הרמב"ם¹³ בהל' אבל (פ"ו ה"א), שדוקא כשיש צער יש להגדיר את האדם כאבל (ומכלל הן אתה שומע לאו):

מדברי סופרים שיהיה האבל נוהג במקצת דברי אבילות כל שלשים יום, ומנין סמכו חכמים לשלשים יום, שנאמר ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים, מכלל שהאבל מצטער כל שלשים יום.

¹¹ אמנם בשו"ת במראה הבזק (שם) באמת הוכיחו כן אף למהרש"ל עצמו. אבל הדבר יותר מבואר בראשונים. ובאמת אפילו אם לא נודה לעניין המהרש"ל, הרי מבואר בדברי הראשונים ולכן אין לפקפק בזה.

¹² מה' שעוועל (עמ' רי- ריא). וע"ע שם (עמ' ריב).

¹³ על פי הירושלמי, כמו שכתב הרדב"ז על הרמב"ם שם. ודו"ק שהרמב"ם לא כתב שלומדים שיעור ל' יום לאבילות מאשת יפת תואר, אלא שלומדים כמה אדם מצטער ממש, וממילא שאין אבילות אלא ל' יום שאין אבילות אלא במקום צער.

כל זאת שוללת הסברא שאדם מוגדר כאבל באופן מוחלט ואוביקטיבי מגזרת הכתוב, מאחר שהוא קרוב של הנפטר. אין הדבר כן, אלא הצער של אובדן קרובו הוא המחייב, ולא עצם העובדה שקרובו נפטר.¹⁴
 וכן מבואר גם ברמב"ם¹⁵ הל' אבל (פ"א ה"י):

כל הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן כבני חורין לעצמן [כשאר האומות] וכן האפיקורוסין [והמומרים] והמוסרין כל אלו אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמים שהרי אבדו שונאיו של הקדוש ברוך הוא, ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא.

הרי שבמקום שאין באובדן הנפטרים צער לאבל- אין אבילות אף שהם קרוביו, ואין אומרים שמכל מקום יש כאן איסור של אבילות.¹⁶
 ויש מקור חזק להבנה זו בדברי רש"י המובאים בדברי כמה מהראשונים¹⁷ (בשינוים קלים) ובבית יוסף¹⁸.
 כך מובא בספר הפרדס¹⁹ וז"ל:

וכן פ' במועד קטן מי שמת לו מת ולא נודע לו ונודע לבני עירו מותרין היודעין לזמנו לסעודת מצוה שהרי אבלות מן התורה אינו חל עליו עד שעת אנינות לב. שהרי שבעה ושלישים אינו אלא ששמע.

יש לדייק כאן שרש"י אינו מפרש שמותר משום שהאבל אינו יודע שיש כאן איסור והוא כמתעסק, אלא משום שאינו מוגדר כאבל. הסברא כאן הוא שמי שאינו מרגיש באבלו אינו אבל ואינו מחויב, וזה בסיס חזק לדברינו.
 וחשוב להדגיש שהמהר"ם מרוטנברג²⁰ הביא הלכה זו בהלכותיו, והוסיף שאין לחלק בין אבילות על או"א ועל שאר קרובים. ועיין מה שכתבתי בעניין זה בהמשך.

¹⁴ אין הכוונה שיש חיוב להיות מצטער (כדברי הגריד"ס שהבאנו למעלה) אלא שצערנו מגדירו כאבל, וכמו שביארנו למעלה, ודו"ק.

¹⁵ על פי מסכת שמחות (ב:ח).

¹⁶ ודו"ק שאבילות ביסודה מצוה ולא איסור, עיין מו"ק (ד:), הל' אבל (פ"א ה"א) וסה"מ (מ"ע לז). אלא שמתבטא באיסורים (ולכן במקום שאין חיוב אבילות אין איסורים).

¹⁷ כגון מחזור ויטרי (סימן רעה), סידור רש"י (סימן תקפ), רוקח הלכות אבילות (סימן שטז), שבלי הלכות שמחות (סימן מז), אורחות חיים הלכות אבל (אות יז).

¹⁸ תמצית דבריו מובאים בב"י יו"ד (סי' תב).

¹⁹ פרדס הגדול (סוס"י רצ).

²⁰ עיין הלכות שמחות השלם (סי' קנב) וע"ע בהע' שם.

זכינו לראות שיש בסיס ליסוד של המהרש"ל בהרבה מגדולי הראשונים: רש"י, ר"ת, הרמב"ם, הרמב"ן, רבינו יחיאל מפריש, המהר"ם מרוטנברג, ר"י מלוניל, והר"ן.

ד. היסוד של הלכות אבילות

נראה שיש כאן נקודה נפלאה: הלכות אלו מצביעות על מהותו של עניין האבילות בכלל. חז"ל (במועד קטן כז:) למדו אותנו יסוד גדול באבילות:

אל תבכו למת ואל תנדו לו אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנדו לו יותר מכשיעור
הא כיצד שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלישים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך
אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני.

לפי מה שראינו, יש לפרש שביסודה אבילות באה למעט ולצמצם, לא לאסור ולהרחיב.²¹ כמו שהזכרנו, הצער של אבילות היא, בדרך כלל, תגובה טבעית. המטרה של הלכות אבילות היא לתת גדרים וגבולות לצער ולביטוי, לומר לנו "תבטא את הצער כך ולא אחרת, עד כאן ולא יותר". מצד אחד לתת ביטוי לאבל בדרך ובמידה נכונה ומצד שני למנוע ביטוי שלילי או מוגזם.

ומצאתי תנא דמסייעא לן בדברי הגאון רב צוריאלי שליט"א באוצרות התורה (פרשת נשא) ע"ש. ובין היתר כותב שם:

כללית, יש לנו לשים לב שמצוות האבילות היא מדרבנן בלבד, ויש לתקנה זו הסבר
מעניין מאד ברמב"ם, הסבר שהאבילות היא למען צמצום וריסון, שלא נבוא להגזים
באקסטזה שלילית (מו"נ ג/מא).

ואם כן, מובן היטב למה אין בכלל מקום להלכות אבילות כשאין צער. אם הלכות אלו באות לרסן ולצמצם את הרגש הטבעי של צער על מתו, מסתבר שאין להן מקום כשאין שום צער מלכתחילה, וכמו שראינו מדברי הראשונים.

ה. היוצא להלכה בעניין אבילות במקום שאין צער

לפי מה שבייררנו, נראה פשוט שבת שהוריה התעללו בה, ואין לה שום קשר חיובי עמיהם, אינה מוגדרת כאבל ולכן אין לה שום חיוב לנהוג עליהם אבילות.²² והוא הדין כל אבל

²¹ ואולי יש מקום גם להבין הכלל של שמואל (מו"ק יח.) שהלכה כדברי המיקל באבל על פי יסוד זה, אבל הרבה יש לדון בזה [ועיין בתורת האדם (מה' שעוועל עמ' ריא) ובהל' שמחות למהר"ם מרוטנברג (סי' קב)] ואכמ"ל.

²² כש"ת במראה הבזק שהזכרנו למעלה בהע' 2, ולא כש"ת משפטי עוזיאלי ח"ט (סי' מה). הנלע"ד כתבתי, והמעייין יבחר.

שאינן פטירתו צער ומרירות כלל.

ויש להעיר שאין לחלק בין אבילות על אב ואם ואבילות על שאר קרובים לעניינינו.²³ אף שיש פן נוסף של כבוד אב ואם בניהוגי אבילות עליהם כידוע, ויש בזה כמה חומרות למעשה. מכל מקום, אין נ"מ לנדון שלנו. שהרי פשוט שאין חיוב נפרד לנהוג אבילות על או"א, אלא הרחבה של האבילות. במקום שיש אבילות על או"א מחמירים בה יותר מבשאר קרובים. אבל במקום שאין אבילות (מפני שאין צער ואין זה יום מר) אין מה להרחיב ואין כאן חיוב לנהוג אבילות של כבוד או"א.

ויש לדייק ככה מדברי הרמב"ם. הרמב"ם מביא כל דיני אבילות על הורים בהלכות אב, ואינו מרמז כלל להלכות אלו בהלכות של כבוד אב ואם שבהלכות ממרים- אף כשכותב שם על כבוד או"א שלאחר מיתתם.²⁴ ואין כאן מקים להאריך בכל זה כאן.

ולע"ד ראוי להורות כמו שביארנו על פי דרכי התורה בכלל ויסודי הלכות אבילות בפרט:

כן ראוי להיות לפי דרכי התורה: מאחר שכל דרכיה דרכי נועם,²⁵ איך יתכן להכריח לעלובה זאת להתאבל על מי שהתעלל בה? הרי זו אכזריות נוראה להוסיף על כאבה ככה! ועל פי יסודי הלכות אבילות: איך יתאבל על מי שאין לה שום צער באבדו והרי אינה מוגדרת כאבל? וכן מאחר שהלכות אבילות אמורות לצמצם את ביטוי הצער הטבעי, לא להוסיף עליו, איך יתכן לחייבה בניהוגי אבילות? הרי זה מתנגד לכל היסוד של אבילות כמו שביררנו בע"ה.

טעם נוסף לפיו אין ראוי לנהוג אבילות במצב שלנו הוא משום שהדבר נראה כצחוק ומביא ללעג. אין לנהוג ניהוג אבילות אפילו כשבאופן עקרוני יש חיוב בדבר במקום שיביא ללעג.²⁶ כידוע, וכל שכן במקרה שלנו שיש לפוטרה מעיקר הדין, ואכמ"ל. וכן יש להוסיף שאבילות אמורה לתת מרגוע לאבל, על דרך מה שכתב הרמב"ם²⁷ ואם נחייבה להתאבל על הורים כאלו, נהפוך את החסד של התורה לאכזריות ח"ו. ויש להעיר שאין מקום לחקור על סיבת אי-הרגשת האבל או לדון מי צודק או מה מידת הפגיעה וכדומה. אין הלכה זו תלויה בפטור משום שהנפטר פגע באבל, אלא במה שבשביל האבל אין הרגשה של צער ואינו יום מר בשבילו, ולכן אין חילוקים אלו משנים כלום. ויש לבסס הגישה הנכונה להלכה זו על פי דברי הגמרא:²⁸ "חולה מאכילין אותו על

²³ כמו שלא חלקו בשו"ת במראה הבזק (שם).

²⁴ הל' ממרים (פ"ו ה"ה).

²⁵ סוכה (לב. לב.); יבמות (טו. פז.); חל' הרמב"ן יבמות (ק"ט.); חל' הרשב"א יבמות (טו.); מרדכי גיטין פ' המגרש (רמז תמו) ועוד, ואכמ"ל.

²⁶ עיין הל' שמחות (סי' מ) וב"י יו"ד (סי' שעד); ריטב"א מו"ק (כב: כד.) ועוד ועוד.

²⁷ עיין מו"נ (ח"ג פמ"א): כי לבעלי האבל מנוחה בבכיה ועוררם אבלם עד שיחלשו כחות הגופנים מסבול המקרה ההוא הנפשי.

²⁸ יומא (פג.).

פי בקיאיין אמר רבי ינאי חולה אומר צריך ורופא אומר אינו צריך שומעין לחולה מאי טעמא לב יודע מרת נפשו פשיטא מהו דתימא רופא קים ליה טפי קא משמע לך. "אנן סהדי איך רוב אנשים מרגישים מצפון (ואפילו ברוב המקרים שהיה יחס רע בין האבל והנפטר או לא היה יחס כלל) להתאבל על קרוביהם. ברור שאם מישוהו אומר "איך אתאבל על נפטר זה", שזאת המציאות בשבילו, אף אם יש להבין הדברים אחרת באופן אובייקטיבי. עדיין הדין עם ה"אבל" שאין לחייבו מאחר שבעומק נפשו מרגיש ככה. נסיים פרק זו במה שנפסק²⁹ ביו"ד (סי' שלז):

חולה שמת לו מת, אין מודיעין אותו, שמא תטרף דעתו עליו. ואין קורעין חלוקו, ואין בוכין ואין מספדין בפניו, שלא ישבר לבו; ומשתיקין את המנחמין מפניו.

ויש ללמוד מזה ק"ו לעניינינו. ההלכה מלמדת אותנו למנוע ניהוגי אבילות ממי שבאמת חייב כעיקרון להתאבל, כדי שלא נגרום נזק וצער לאבל. כל שכן בשאלה שלנו, שנראה שאין דין אבילות חל עליה כלל, ודאי אין להחמיר עליה ולגרום לה נזק נפשי במה שתצטרך להתאבל על הורים שהזיקו לה ככה.

ו. נספח- אבילות בשבת ויו"ט

כעת נחזור לעניין של אבילות בשבת ויו"ט. על פי מה שהקדמנו, ניתן להבין את דברי הגאונים והראשונים בחילוק שבין שבת ויו"ט לעניין אבילות שהזכרנו למעלה. אדם יכול להיות בצער על מתו בשבת, ולכן ניתן להגדירו כאבל, משא"כ ברגל. מאחר שבעקרון אין אדם נחשב כמצער על מתו ביו"ט, אין מקום אבילות כלל. משום כך רגל מבטל אבילות, משא"כ שבת. לפי דרכינו הדבר מובן היטב.

אמנם לכאורה הירושלמי במועד קטן (פרק ג הלכה ה) מסביר את החילוק בין שבת ויו"ט אחרת:

דאמר ר' סימון בשם ריב"ל והלא אמרו אין אבל ברגל אלא שהרבים נוהגין בו בצניעה. מהו בצניעה שהוא אסור בתשמיש המיטה התיבון הרי הרגל הרי הוא אסור בתשמיש המיטה ואינו עולה אף השבת הואיל והיא אסורה בתשמיש המיטה לא תעלה. אמר ר' בא איפשר לשבעה בלא רגל אבל אי אפשר לשבעה בלא שבת:

ואכן הנצי"ב [העמק שאלה (טו:ז)] מפרש שיש מחלוקת בין הסבר זה של הירושלמי ובין הסבר שהבאנו למעלה מהגאונים (והוא מפרש שהגאונים פירשו ע"פ הבבלי בניגוד לירושלמי). אבל לע"ד אין צורך לזה, ובאמת ניתן לפרש שב' ההסברים משלימים זה את

²⁹ ע"פ הגמ' ורמב"ם וכו'.

זה, ויסוד הדבר מובן דווקא על ידי שילוב שתי הנקודות, ובאמת הם ב' פנים של דבר אחד, כמו שנסביר בע"ה.

אף שגם הגאונים וגם הירושלמי דנים בטעם החילוק בין שבת ויו"ט, הדגש שונה. אם הגאונים הסבירו בעיקר למה יו"ט **מפסיק** (ולא שבת), הירושלמי מתמקד בשאלה למה שבת **עולה** (ולא יו"ט).

הירושלמי שואל איך אפשר לחלק בין שבת ויו"ט, הרי יש ניהוג אבילות של איסור תשמיש המיטה ביו"ט כמו שיש בשבת? אם משום כך שבת עולה, למה לא יו"ט? הירושלמי ממשיך ומסביר שאף שיש דמיון בדינם, יש הבדל יסודי במהותם.³⁰ מאחר שאבילות מוגדרת כשבוע, הרי אבילות נתקן מעיקרא לכלול גם אבילות של חול וגם אבילות של שבת. ואם כן מוכח שאיסור תשמיש של שבת הוא אבילות ממש ומשקף את זה שהוא באמת אבל (אלא שהאבילות מוגבלת כדי שלא יפגום בקדושת השבת) ולכן שבת עולה. בניגוד לזה, ביו"ט אין אבילות בפועל כלל וכלל³¹, אלא שאסרו לו תשמיש המיטה משום שאין ראוי שישמש מטתו במצב כזה.³² לכן אין יו"ט עולה. זאת אומרת שאין אבילות במועד כלל, אף שיש איסור תשמיש. וכן מפורש בהלכות גדולות (סימן כא - הלכות אבל):

ואף על גב דליכא אבילות במועד, אבל דברים שבצינעה נוהג, כגון תשמיש המיטה. וכן אנחנו מוצאים בדברי הראשונים, כגון בתוספות (מו"ק כג:) ד"ה מאן דאמר וכו':

ומתריץ אף על גב דשבת עולה רגל אינו עולה הואיל ואין אבילות כלל משום דכתיב בהן שמחה שבת מיהא לא כתיב שמחה אפילו אינה נוהגת עולה בירושלמי מפרש טעמא דשבת דאין אבילות נוהג בו משום דכתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ושבת כתיב ביה ברכה.

יש להבהיר שמצד אחד, הדין שיו"ט מפסיק ואינו עולה (והסבר של הירושלמי ושל הגאונים וראשונים שהבאנו) והדינים של אי-אבילות במקום שאין צער (שהבאנו מהראשונים) נובעים מיסוד אחד (שביארנו על דרך המהרש"ל). מצד שני, יש הבדל חשוב באיך יסוד זה מתבטא. במקרים של אי-אבילות שהבאנו, אין האדם מוגדר כאבל כלל, ולכן

³⁰ עיין כעין זה בדברי המהר"ם מרוטנברג בהל' שמחות (סי' קיב) [וע"ע בב"י יו"ד סוסי' תב] "... ונראה דכיון דתנן השבת עולה ואינה מפסקת הרגלים מפסיקין ואינן עולין אף על גב דתרווייהו שוין לענין ניהוג אבלות דבתרווייהו דברים של צינעה נוהג ולא דברים של פרהסיא, ואפ"ה קתני השבת עולה והרגלים אינן עולין, א"כ עולה לכל דבר ולקולא אמר דעולה ולא לחומרא..." זאת אומרת שהמהר"ם מפרש שאף ששבת ויו"ט שווים באיסורם לענין צנעה ופרהסיא, שונים לענין מהותם, כמו שכתבנו.

³¹ עיין תורת האדם (מה' שעוועל עמ' קצח) שאין ימי יו"ט ימי אבילות כלל. [ואכמ"ל להאריך במה שנראה סתירה לענין נהוגי שלושים ברגל שם (עמ' רכז-רכח) ושם (עמ' רלד). עיין בהע' שם ובנצי"ב בהעמק שאלה (טו:1)].

³² עיין דברי הרמב"ן בתורת האדם (מה' שעוועל עמ' עד).

אין הלכות אבילות שייכים לו כלל. לעומת זאת ברגל, האדם הוא אבל בהגדרה, אלא שאינו אבל בפועל מכוח הזמן שבו הוא נמצא באותה עת. לכן ברגל אסור בתשמיש המיטה, כמו שביארנו.³³ כל זה מובן על דרך האחרונים, ביניהם הערוך השולחן³⁴ שכתב (יורה דעה סימן שצט סעיף ג) שהאיסור בצנעה ברגל הוא רק איסור של תשמיש המיטה (ולא שאר איסורים). וז"ל הערוך השולחן:

אבל להרא"ש והטור והש"ע שפסקו דגם ברגל דברים שבצנעה נוהג כמו שיתבאר לא שייך טעם זה והיה נלע"ד דברגל אינו נוהג כל דברים שבצנעה רק בתשמיש בלבד ...

נותר לנו להסביר את עניינינו לפי הסוברים שגם שאר איסורי אבילות נוהגים בצנעה ביו"ט.

ז. נספח (המשך) - אבילות בצנעה ובפרהסיא

בשיטה לתלמידו של רבינו יחיאל מפריש למועד קטן (כד.) מבואר שלדעתו כל דבר שבצנעה נוהג ביו"ט, ולא רק תשמיש המיטה:³⁵

הכי אמר ר' יוחנן דברים שבצנעה נוהג. דמאי דעביד אינש בביתיה כי ליכא אינש גביה צנעא הוא... אם מת לו מת ברגל דנוהג דברים שבצנעה... ולילך בגלוי הראש אפילו בתוך ביתו... והווי להו דברים שבצנעה. וכן אסור לו לצאת מפתח ביתו...

לפי זה נראה לכאורה שלדעתו באמת יש אבילות ביו"ט (בניגוד למה שביארנו למעלה). וכן משמע ממה שכתב (שם יד):

... ומיהו אע"ג דלא חייל ברגל היינו דוקא לדברים שבפרהסיא אבל לדברים שבצנעה ודאי חייל... וא"ת הא אמרינן הכא דלא אתי עשה דיחיד חייל על עשה דרבים, וי"ל דלא מקרי מועד עשה דרבים אלא לדברים שבפרהסיא דהוי מילי דרבים.

אבל צריך עיון, שהרי ראינו למעלה שסובר שבניגוד לשבת, אין אבילות ביו"ט כלל. אמנם האמת יורה דרכו, ממה שכתב עצמו שזה דוקא לעניין דברים שבפרהסיא. זאת אומרת שיש שתי פנים ליו"ט - אחד במימד הציבורי ואחד במימד הפרטי. במימד הציבורי,

³³ וע"ע כעין חילוק זה בהקשר אחר בהסבר הנצי"ב (בהעמק שאלה שם) לדברי הרמב"ן שהזכרנו בהע' 19.

³⁴ וע"ע בהעמק שאלה (שם).

³⁵ שלא כמו שכתב הנצי"ב בהעמק שאלה (קנח:ג) בדעתו.

יו"ט הוא יום של שמחה ואין מקום לאבילות כלל, ולכן דברים שבפרהסיא מותרים. ואילו במימד הפרטי, אינו כן, ודברים שבצנעה נוהגים. ונראה לנמק חילוק זה על פי דברי הגמרא בעירובין (יח.):

דרבי אבהו רמי כתיב זכר ונקבה בראם וכתוב (כי) בצלם אלהים ברא אתו בתחלה עלתה במחשבה לבראות שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד.

נראה שרמוז כאן שיש שני פנים למהות האדם- כיחיד וכחלק מן הכלל. ביו"ט אותו אדם יכול להיות אבל כיחיד ואינו אבל כחלק מן הציבור, ואין כאן מקום להאריך בזה. ❧